

Colin Campbell, som på hjemrejsen forfattede en indgående redegørelse for rejsen til brug for direktørernes videre aktiviteter. Hans eget – og eneste bevarede – eksemplar fik en ejendommelig skæbne. En anden af skotterne tog det med tilbage til Skotland, hvor det i to hundrede år lå gemt og glemt i Drum Castle i Aberdeenshire, indtil det i 1986 blev udbudt til salg i den internationale antikvitetshandel. Her blev det erhvervet af bymuseet i Göteborg – der har til huse i Svenska Ostindiska Kompaniets gamle domicil – og overdraget til håndskriftsamlingen på Göteborgs Universitetsbibliotek.

De to udgivere har udført et fornemt editionsarbejde og forsynet teksten med et særdeles indgående noteapparat. Den omfangsrige litteraturliste indbefatter selvsagt de relevante arbejder af Kristof Glamann – men ejendommeligt nok ikke Erik Gøbels lige så relevante navigationshistoriske afhandlinger, der foreligger både på engelsk og på dansk. Ud over at skildre den første svenske kinafart som en historie i sin egen ret har manuskriptet en videre og almen interesse på grund af skildringen af de konkrete handelsaktiviteter i Canton og af co-hong handelsorganisation i denne formative periode af den europæiske kinafarts historie.

*Ole Feldbæk*

JOSTEIN FET: Lesande bønder. Litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840. Universitetsforlaget Oslo 1995. 443 s.

Det er resultatet af en arbejdsproces på næsten 18 år, der fremlægges i denne vigtige bog. Allerede i 1977 påbegyndte Jostein Fet indsamlingen og analysen af ca. 12.570 skifter fra området Sunnmøre (mellem Bergen og Trondheim) fra årene 1690-1839, suppleret med yderligere ca. 3700 skifter fra tre andre regioner, nemlig Romsdal, Nordmøre og Telemarken. Over 14.000 bøger dukkede på denne måde frem.

Formålet har været, ifølge Fet selv, at give et overblik over vigtige dele af den litterære kultur i norske almuesamfund og at analysere, hvordan denne kultur udviklede sig i lyset af økonomiske, sociale og ideologiske forhold i samtiden. Derved sættes der fokus på en hidtil overset dimension i norsk kultur- og landbohistorie. Fet illustrerer nemlig med udvalgte citater, hvordan myten om 1700-tallets norske landbobefolkning som overvejende analfabetisk og uoplyst hidtil har levet i bedste velgående. Undersøgelsen har således ikke kun interesse i norsk sammenhæng, men har appel til alle med interesse for periodens skandinaviske og europæiske kultur- og mentalitetshistorie. Af samme grund kan det ærgre, at Fet nok henviser til enkelte lidt ældre svenske og to betydeligt ældre danske undersøgelser (af Fritz Heide 1918 og F. Elle Jensen 1944), men slet ikke sætter sine metoder og resultater i relation til de sidste årtiers strøm af europæiske bog- og læsehistoriske arbejder.

Bogens 1. del giver en indledende præsentation af det benyttede kildemateriale, efterfulgt af et afsnit om læsefærdigheder på Sunnmøre. Afsnittet er holdt ganske kortfattet og bygger primært på sekundærlitteratur. Suppleret med bl.a. det heldigt bevarede sjæleregister fra sognet Haram 1756-57, hvor godt 90% af de eksaminerede personer karakteriseres som læsekyndige, argumenteres dog

overbevisende for, at færdigheden i at læse dansk tekst på tryk har været endog meget udbredt i de jævne befolkningslag, også forud for skolereformen af 1739. En kortere oversigt over selve bogmarkedets struktur i perioden afsluttes af en nærmere gennemgang af det lokale trykkeri i Ekset, Volda, 1809-39, hvis produkter af gode grunde dårligt kunne nå at figurere i de gennemgåede skifter, men som utvivlsomt fik stor lokal betydning. Dette dokumenteres siden i bogens epilog »Bøkene i kista«, hvor Fet gennem spørgeskemaer til alle matrikelnumre i Volda har opsporet over 3000 ældre bøger, heraf knap 600 fra tiden før 1840.

Kernen i Fets arbejde er imidlertid bogens 2. del, de kvantitative analyser. Foruden en række værdifulde afsnit om selve skiftematerialet og de dertil knyttede metodiske problemer præsenteres og disseseres det næsten svimlende store materiale på kryds og tværs: Antal bogejere og antal bøger per bogejere i skiftende perioder; bøger i forhold til køn, alder, erhverv; forskelle i bogejere mellem små lokaliteter inden for Sunnmøre og mellem dette område og de førnævnte tre regioner. Blandt de mange konkrete resultater af disse opgørelser kan nævnes, at den såkaldte bogskifteprocent øges markant i løbet af perioden. Mens der kun fandtes 12 bøger i 8 ud af 223 skifter fra 1690erne, er mængden mere end fordoblet ved 1700-tallets midte. I tiåret efter 1810 fik knap 37% registreret bøger, og i 1830erne var det godt 53%. Mænd optræder hyppigere som bogejere end kvinder; midaldrende oftere end unge og gamle. Socialt påvises en betydelig sammenhæng med formueniveau, samtidig med at flere og flere husmænd, tjenestefolk m.v. i løbet af perioden indgår i gruppen af bogejere. Visse lokaliteter og især visse slægter fremstår som særligt bogstærke. Kirkehistoriske forhold ses også at have spillet ind, idet de relativt stærke pietistiske vækkelser på Sunnmøre afspejles i de konkrete præferencer m.h.t. bogtyper og konkret titelvalg. F.eks. fandtes her flere Ny Testamenter og flere pietistisk orienterede huspostiller end tilfældet var i Telemarken, hvor den ortodokse litteratur – der overalt dominerede – var endnu mere enerådende.

Det kan ikke undre, at det store materiale har fristet Fet til de mange detaljerede analyser, der som regel præsenteres i såvel tabeller som prosa, og i både absolutte tal og procenter (altid med decimal!). I forhold til de mange metodiske problemer, der knytter sig til skifteregistreringerne, er det imidlertid spørgsmålet, om materialet – uanset dets størrelse – nødvendigvis giver os så god besked om fortidens bogejere, som Fet vil give indtryk af. Han ved naturligvis selv, at der har været læsestof, som ikke er blevet registreret. Et af de mest slående belæg herfor er det førnævnte sjæleregister fra Haram. Her havde præsten nemlig også noteret, hvorvidt de forskellige husstande havde læsestof. Og det havde faktisk 53 ud af 55 (96,6% ifølge Fet), og præsten opregnede i alt 257 bøger, dvs. i snit 4,67 titler per hjem. Fra de følgende tiår har Fet fundet skifter efter 31 af de 106 personer, der optrådte i sjæleregistret. Tilsammen registreres kun 30 bøger, hvoraf kun 12 synes at passe med præstens optegnelser. Dette og meget andet illustrerer, at skifterne kun viser os toppen af et isbjerg. Der fandtes meget læsestof ud over det registrerede, og hvad der registreredes var næppe repræsentativt. De gengivne statistikker kan derfor kun formidle et overblik over Fets værdifulde materiale, *ikke* over den norske almues faktiske læsestof, og mange af de til tider kringledede jævnføringer mellem udsving i bogbesiddelse og f.eks. økonomiske konjunkturer i de enkelte tiår må derfor karakteriseres som problematiske. Mellem de store talopgørelser savner man også forbindelsen tilbage til de enkelte Sunnmøre-bønder, deres boer og bøger. Mange andre boghistori-

kere, der har arbejdet med tilsvarende materiale (f.eks. Albert Labarre og Michael Hackenberg), har sørget for at præstentere udvalgte typiske eller mindre typiske bogsamlinger fra forskellige tidsrum. Noget tilsvarende ville Fet kunne have gjort, netop på baggrund af sit store materiale, således at der ikke blev tale om spredte, kuriøse glimt fra fortiden, men just om meget håndgribelige og informative indblik i, hvordan læsere i tidligere århundreder kunne sammensætte deres bogsamlinger.

Denne mangel gør sig også gældende i bogens 3. del. Her sætter Fet sig den prisværdige opgave at give læseren en kvalitativ analyse af det fundne læsestof. Gennemgangene byder ikke på egentlig kirke- eller litteraturhistorisk nylæsning, men giver et sobert overblik over de mest almindelige genrer og enkelttitler, religiøse såvel som mere verdslige. Spændende bliver det især, hvor Fet ved hjælp af sit store materiale kan dokumentere, at også andre end de titler, som kirke- og litteraturhistorikere traditionelt har interesseret sig for, har været udbredte og i nogle tilfælde ligefrem de almindeligste. F.eks. har over hvert andet registreret eksemplar af de uundværlige huspostiller på Sunnmøre været en udgave af Henrik Müllers engelskinspirerede *Evangeliske Hjertespejl* (1711 m.fl.). Men Fet står i samme dilemma som mange andre boghistorikere før ham. Frekvensen i skifterne kan ikke fungere som eneste udvalgs-kriterium, når han f.eks. kun støder på det lille skrift *Lucidarius* to gange, men ved, at det udkom i 25 danske og siden norske udgaver. Derfor introduceres vi alligevel til dette skrift såvel som til andre, der af Fet formodes at have været almindeligt kendte. Det virker imidlertid ofte tilfældigt, hvilke titler der får nærmere omtale og hvilke ikke. Ligesom man igen savner eksempler på konkrete, virkelige bogsamlinger, der kan give indtryk af, hvordan de forskellige bøger kunne optræde i selskab med hinanden. I stedet prøver Fet ofte at kvantificere relationen mellem f.eks. de ortodokse, pietistiske og oplysningsorienterede skrifter inden for forskellige genrer. I visse tilfælde påvises interessante tendenser, men da mange titler er svære at indplacere entydigt (det gælder f.eks. for en række vigtige bønnebøger) bliver der mere tale om opvisning i statistik end formidling af indsigt i fortidens bogverden.

*Lesande Bønder* er i kraft af det imponerende materiale, de minutøse analyser og de velorganiserede bilag en næsten uundværlig bog for alle med interesse for 1700- og det tidlige 1800-tals bog- og kulturhistorie. Men den er det primært som håndbog og inspirationskilde til videre studier. Som monografi er den tynget af statistik og en noget tung disposition. Den ville have haft godt af et videre (europæisk) udsyn. Og den inspirerende epilog om Voldabefolkningens gemte bogskatte kan ikke erstatte en egentlig konklusion, som Fet af uforståelige grunde helt har afstået fra at skrive.

Charlotte Appel